

Felirata az egyik legrégebb magyarországi verses emlék

Itthon készült a Gizella-kereszt?

Trogmayer Ottó régész idén megjelent tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy a Szent István uralkodásának első időszakában készült Gizella-kereszt – német kutatók véleményével ellentétben – nem Regensburgban, hanem Magyarországon készült. A keresztet a „bécsi szablyával”, a királyi jogarral és a paláttal együtt azok közé a tárgyak közé tartozik, amelyekről feltehető, hogy megfordultak Szent István kezében.

szóló német szakirodalomnak, és azt állítja, hogy a kereszt a Szent István-kori Magyarországon készült. Milyen alkalommal készítették az ereklyét?

– A német kutatók úgy vélik, a kereszt regensburgi műhelyben készült, mivel a város akkoriban császári székhely is volt, és Gizella, Szent István felesége is innen került Magyarországra. Annyi bizonyos, hogy a keresztet Gizella az ő édesanyja, Burgundiai Gizella halálára készítette. Ezután évszázadokig a regensburgi Niedermünster kolostorban volt, innen került a müncheni Schatzkammer kincsei közé. Én úgy látom, a kereszt Magyarországon készült 1006 és 1020 között, Szent István udvarának ötvösműhelyében.

– Hogyan lehet igazolni, hogy ilyen ötvösmunka készíthetett Szent István uralkodásának első éveiben magyar műhelyekben?

– Az ötvösmunkán két iskola, egy nyugati regensburgi, és egy keleti, bizánci iskola jegyei vannak. Az előlapon és a hátlapon két, ugyanarra utaló felirat van, két stílusban, ami arra utal, hogy az elő- és hátlapot két mester készítette. Márpedig a hely, ahol e két iskola találkozhatott, abban az időben az istvá-

ni udvar volt. Jó párhuzam erre, hogy Szent István német császári mintára veretett ezüstdénárokat, ezek az első pénzek, amelyekben a zászlós lándzsa található, ugyanakkor pedig bizánci mintára aranypénzt is készített. Ahol pénzt vernek, ott királyi ötvösműhely van. Szent István udvarában több száz templom felszerelésére kellett felkészülni. Bizonyára nagy számban volt szükség keresztetekre, kelyhekre, papi ruhákra. Ezeket nem lehetett mindet külföldről behozni. Erre bizonyították az 1031-ben készült palást is, amely bizonyosan Magyarországon, a fehérvári Mária-templomnak készült.

– Egy arannyal díszített, ereklyét tartalmazó kereszt bizonyára abban a korban is drága kegytárgy volt. Gizella megengedhette magának a magyar udvarban, hogy anyja sírjára ilyen ajándékot küldjön?

– Gizella a bajor királyi család leszármazottja volt, igen előkelő környezetben nőtt fel. Házassága Istvánnal a korszak egyik fontos dinasztikus szövetsége volt. A házasság voltaképpen bebiztosította a bajorokat a magyarokkal szemben. Gizella nagyapja, Ottó császár volt

A Gizella-kereszt előoldala. (Dömötör Mihály felvétele)

az, aki 955-ben Augsburgnál megverte a magyar sereget, ettől azonban a magyar katonai hatalom még megmaradt. Az Árpád-kori Magyarország nagyhatalomnak számított, így bölcs lépés volt, hogy a későbbi német császár húga Istvánhoz, a várható nagyfejedelemhez jött feleségül. Kí-

séretében Magyarországra több száz lovas, valamint nagyszámú pap érkezett. Gizella törekvése valószínűleg az lehetett, hogy nyugati típusú királyi udvart hozzon létre Esztergomban.

– Vajon hogyan érezhette magát Magyarországon az előkelő, művelt Gizella?

– Elképzelhető, miután hercegnőként azt tanulhatta a nyugati forrásokból, hogy a magyarok kutya és ördög párosodásából született szörnyek, akik gyerekeket esznek. Gizella azonban valóban művelt volt: beszélt latinul is, ami akkor ugyanazt jelentette, mint ma az angol tudás.

– Mi lett a sorsa István halála után?

– 1038 után Szent István hűgának fia, a velencei Orseolo Péter lett a király. Ő, aki feltehetőleg megígérte, hogy betartja az Intelmeket, rövidesen kismizmizte vagyonából Gizellát. A királyné egy ideig háziőrizetben élt Veszp-

rémében. Péter uralma azonban nem tartott sokáig; kitört a pogánylázadások. Péter ekkor hűbéreskötött III. Henrik német császárnak, aki Magyarországra küldte hadát. Ekkor, 1045-ben unokaöccsével, Henrikkel tért vissza Gizella Németországba, a passauai Niedernburg bencés apácakolostorába, ahol később apátnő lett. Itteni ténykedéséről azonban semmit nem tudni. Halála évszámát sem tudjuk, csak azt, hogy május 19-én halt meg.

– Ön könyvében egy helyütt írja, hogy a Gizella-kereszt pompája láttán elképzelhető, vajon István és Gizella milyen kegytárgyat készített szeretett Imre fiuk halála után... Mit gondol, miért nem maradt fenn több tárgy ebből a korból?

– Elsősorban azért, mert a magyarországi templomi és főúri kincseket kifosztották a törökök. Vannak források, amelyek szerint a török még a budai templomkeresztek aranyozását is leszedték. Nem csak az Árpád-házi királyok kincsei veszttek el, még Mátyás kincstárának is csak töredéke maradt fenn a török hódoltság után. Azonban azt is el kell mondani, hogy a korai, 11. század eleji kincsek Nyugaton is ritkák: ott a reneszánsztól kezdve gyarapodnak fel a kincstárak.

Panek Sándor

Íme az üdv...

Gizella-kereszt különlegessége az a verses felirat, amely a legrégebb magyarországi verses emlék lehet, ha igaz, hogy az ereklyetartó itthon készült, még a palást előtt. A kereszt előoldalán négy felirat van, amelyek az óramutató járásával ellentétesen olvasva négy soros hexametert adnak ki: „Ecce salus vite per quam/ Mors Mortua Morte/ Unde suae matrisque animae/ Poscendo salutem/ Hanc regina cruce[m] fabri-/Cari Gisela iussit”. A verset többek mellett Trogmayer Ottó is lefordította: „Íme az üdv ami élet/ És így általa vész a halál/ Önmagának s anyjának az üdvöt kérve/ Készítette e keresztet/ Gizella királyné/ Bárki ha elviszi ezt/ Örökre övé a halál.”

– Professzor úr, ön régész – hogyan kezdett mégis a Gizella-kereszttel foglalkozni?

– Egy baleset vezetett a Gizella-kereszthez; Trogmayer-őseim földjén, Bajorországban véletlenül elestem és karomat törtem. Münchenbe érkezve az Oktoberfest zajlott éppen, de ilyen állapotban inkább a kincstárba mentünk, ahol tudtam, hogy a Gizella-keresztet őrzik. A Gizella-keresztet különben ugyanúgy őrzik, mint a koronát. A bajor műemlékvédelmi felügyelőség engedélyével Dömötör Mihállyal, a fotográfussal, Visy Lilla ötvösművésszel és két felügyelővel ráncsukták a páncélterem ajtaját, s ott lehetett tanulmányozni. Ebből a munkából keletkezett a tanulmány és a fotókkal illusztrált könyv.

– Tanulmányának egyik érdekessége, hogy ellentmond a Gizella-keresztről

Trogmayer Ottó Széchenyi-díjas régészprofesszor. (Fotó: Schmidt Andrea)

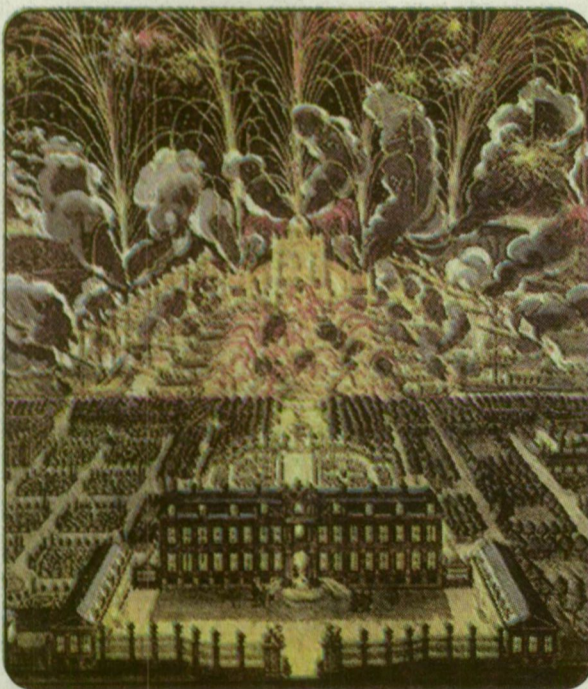
Évszázadok óta puska- poros levegőben szeretünk megemlékezni a legfontosabb évfordulókról. A tűzijáték augusztus huszadikának is nélkülözhetetlen tartozéka, igaz, volt időszak, amikor a hatalom más ünnepnek szentelte az égi látványosságot.

Az emberiség már több mint egy évezrede használja a puska- port. Indiában hadászati jelentőségét ismerték fel először, Kínában viszont eleinte békés célokra használták. Az első tűzijáték teste bambuszból készült, amit ha meggyújtottak, rögtön fellobbant, vagy pörgött a földön. Később egyre jobb technikával egyre látványosabb eredményeket értek el, ami sok látogatót vonzott a távol-keleti országba.

„Tűzvirág”. Körülbelül ezt jelenti a japán hanabi szó, melyet 1585-ben írtak le először, a pirotechnikára vonatkoztatva. Mint sok más terméket, kezdetben a rakétákat is Kínából importálták. A gyártás a szárazföldi szomszédokkal való folyamatos összetűzések miatt a szigetországban is igen hamar elkezdődött. Japán máig leghíresebb tűzijátékgyára, a Marutamaya már 1613-ban létezett. A japán fejlesztések 1926 óta minden egyes alkalommal elképesztették a közönséget. Legnagyobb sikereiket a dupla szírmos krizantémmal, két évvel

Tűzijáték-történelem Indiától a Gellért-hegyig

Fények az égben

Egy barokk tűzijáték korabeli ábrázolása

később ugyanezt bibével, és a japán tűzijáték csúcsával, a multiszírmos Warinomo-bombákkal érték el.

A Távol-Keletről Európába is hamar eljutott a tűzijáték készítésének tudománya. Az első pirotechnikusok egyike, az an-

gol „Zöld Ember” onnan kapta nevét, hogy minden bemutatott előtt friss lombokat varrt ruhájára, így védekezve a lángok és a robbanások ellen. Az első igazi műsort 1572-ben tartották az angliai Warwick-kastélyban, I. Erzsébet királynő születés-

Ünnepi látványosság a szegedi Tisza-parton. (Fotó: Schmidt Andrea)

napiján. Az uralkodónak annyira tetszett a látványosság, hogy a ködös Albionban is elkezdődött a gyártás, erre válaszul Itáliában és Franciaországban is megalakultak az első pirotechnikai vállalatok. A barokk és rokokó idején az ural-

kodó osztályok kedvelt időtöltése lett ez a fajta kikapcsolódás. Különösen XIV. és XV. Lajos udvarában robbantgattak gyakran rakétákat.

Magyarországon valamikor az európai premierrel egyidőben, a XIV–XV. század

fordulóján mutatták be az első tűzijátékot – legalábbis ezt valószínűsíti a fennmaradt források alapján Kovács Ákos etnográfus, irodalomtörténész. A kutató Játék a tűzzel című kötetét a napokban mutatták be Budapesten, amelyből kiderül, hogy

az évszázadok során számtalan rendezvényt tettek színesebbé különböző pirotechnikai látványosságokkal. A királykoronázások, főúri bevonulások, barokk színházi előadások elmaradhatatlan kellékei voltak a tűzijátékok. Kovács Ákos kérdésünkre elmondta: feltehetően az 1920-as esztendő volt az első „színes” augusztus huszadika, a bécsi illetőségű Stüwer mester szerkesztésének köszönhetően. Akkoriban a mai városligeti csónakázó tó helyéről, majd később a Gellért-hegyről lőtték fel a rakétákat. Politikai megfontolások miatt 1950 és ’56 között április 4-én rendezték a legparádásabb tűzijátékokat, az „égi cirkusszal” ugyanis a szovjet hadsereg győzelmét szentelték volna dicsőíteni. A forradalom után tíz évnyi szünet következett, majd a kádári konszolidáció „tűzijáték-fronton” is enyhülést hozott. 1966-tól ismét rendszeressé vált az égi pompa augusztus huszadikán. Kovács Ákos szerint a rendszerváltás óta a hatalom rengeteg pénzt költ tűzijátékokra. A kutató arra következtet, hogy a látványosságnak – csakúgy, mint az előző rendszerben – figyelemelterelő szerepe van. Egyrészt ellensúlyt képez az ünnep túlzottan vallásos jellegével szemben, másrészt, ha csak pillanatokra ugyan, de feledtetni a szemléldők mindennapi megélhetési gondjait.

Pataricza Kata
–Szalma Baksi Ferenc